Инсанлар вә талеләр

Илјас Әфәндијев

ОРФЕЈ ГУЈУДАН ЧЫХАНДАН СОНРА НӘ КӨРДҮ...

ОКТЈАБР ингилабы Ленинин халга вә'д етдији чәннәти вермәјәндән сонра, о «Јени игтисади сијасәт» ады илә халгы — фәһлә вә кәндлиләри икинчи дәфә алдатды.

Әзаблар чәкмиш садәлөвһ халг икинчи дәфә Ленинә инанараг хүсуси тәсәррүфатлары илә мәшғул олмаға башлады. Кими алверлә, кими өз хүсуси әкинчилији илә, кими хырда-кустар пешәси илә мәшғул олуб һүзәранларыны дүзәлтмәјә киришди.

Мәним атам да үч-дөрд һәмкары илә Тәбриздә тичарәт әлагәсинә киришмишди. Он биринчи орду Азәрбајчаны истила едәндә атамын мағазалары, бүтүн вар-јоху әлиндән чыхмышды. Биз горхуб Карјакин шәһәриндән кәндә гачмышдыг. Евләримиз халчакәбәјлә, мебеллә долу галмышды. Он биринчи ордунун бир баталјону бизим евләрдә јерләшмишди. Аралыг дүзәлиб биз шәһәрә — өз евимизә гајыданда көрдүк ки, вар-јохумуздан һеч нә галмајыб. Әскәрләр атамын Петербургдан кәтиртдији мәхмәр мебелләри сындырыб, тахталарыны очагда јандырмыш, мәхмәрләрини дә атлара чул етмишдиләр.

Бүтүн бунлара бахмајараг «Јени игтисади сијасәт» сајәсиндәки јаланчы азадлыгдан истифадә еләјән атам тәсәррүфатыны јолуна гојараг бағымызда дәрин су гујусу газдырырды. Гујунун ағзы үчүн мә'дәндән ири даш кәтириб ортасыны дәлдирмишди.

Су гујусуну ики адам газарды: бири дүсәрлә газыб торпағы торбаја долдурар, јухарыда — гујунун башында да дуран адам ону чәкиб кәнара бошалдарды.

Јаз вахты иди. Анамла атам икинчи мәртәбәнин балконунда әјләшиб чај ичирдиләр. Онларын јанында ири дибчәкдә күр чичәк ачмыш олиандр күлү вар иди. О заман бизим јерләрдә олиандр күлү олмазды. Күлү атам һарданса кәтиртмишди. Јәгин она көрә о күл инди дә јаддашымда галыб: чаван, көзәл бир гадын олан анамын әјниндәки мави атлас палтарынын рәнки илә о олиандрын тәравәтли чәһрајы рәнки бир-биринә гәрибә, зәриф аһәнк верирди.

Ашағыда — бағчада газылмагда олан гујунун башында ортајашлы бир киши дајаныб газылан торпағы чәкиб кәнара төкүрдү.

Бирдән санки гејбдән кәлән бир сәс кими, бир муғам ешидилди. Кимсә кәнч вә олдугча ширин, һәзин бир аһәнклә охујурду. Ше'рә, мусигијә гаршы чох һәссас бир гадын олан анам тәәччүблә атама бахараг сорушду:

—Һарда охујурлар буну?

Атам хош ифадә илә:

—Гујунун ичиндә! — деди вә гујунун башында дајаныб торпаг чәкән кишијә ишарә илә әлавә етди: — О кәнканын оғлудур. Гују ну о газыр.

Мән дә анам кими мусигијә чох һәссас ушаг олдуғумдан о муғама һејранлыгла гулаг асырдым.

Мән он алты-он једди јашында сағлам, гарагаш, гаракөз оғланы, о кәнч кәнканы һәр күн кәлиб гујуја кирәндә көрүрдүм.

Анам деди:

—Көзәл сәси вар. Нә әчәб хanәндә олмаг истәмир?

Атам:

—Бунлар Чәнуби Азәрбајчандан кәлибләр, — деди, — Мән дә кишидән сорушдум ки, оғлунун беләкөзәл сәси вар, нә әчәб устад ханәндәдән биринә гошмурсан? Киши деди ки, әввәл өз сәнәтими өјрәдирәм, соңра өзү биләр.

О кечә узун заман көзүмә јуху кетмирди. О јаз кечәсинин сәссизлији ичиндә гујунун гаранлыг дибиндән кәлән о сәси санки мән һеј ешидирдим... Бә'зән Аразын о тајындан кәлән вә бу чүр гәрибә бир јанғы илә охујан о кәнч хәјалымда дөнүб зүлмәт дүнјасына дүшмүш Мәлик Мәммәд олурду. Бә'зән дә анамын нағыл еләдији «Јусиф вә Зүлејха» дастанынын гујуја атылмыш Јусифи олурду. Гәрибәдир ки, мән ону охудуғу муғам илә бирликдә ади, јә'ни бу ишыглы дүнјада тәсәввүр еләјә билмирдим.... Елә бил ки, о мәһз гаранлыг гујуда, о зүлмәт дүнјасында һансы бир кәдәрли һекајәти исә охумаг үчүн јаранмышды...

—Чох тә'сирли сәси вар... — дејә, анам сорушду: — Ады нәди о оғланын?

Атам деди:

—Дејәсән Ағабалады...

О ЗАМАН бизим о балача Карјакин шәһәриндә (о шәһәрин әсил ады «Гарабулаг» олуб; сонра Гарабағы истила еләјән рус гошунунун полковникини јерли әһали өлдүрдүјү үчүн, чарын әмри илә оранын адыны «Карјакин» гојублар) кичик, амма мараглы, севинчли бир драм дәрнәји вар иди. Бу дәрнәји Совет һөкумәтинин гурулмасы илә јохсуллашмыш јерли бәјләрдән олан Шамхал бәј Вәзиров тәшкил етмишди. Шамхал бәј учабојлу, арыг, узунсој, хошсифәт бир киши иди. Онун бүтүн һәрәкәтләриндә, данышығында бәлкә өзүнүн дә фәргинә вармадығы тәбии бир комизм вар иди. Онунла гаршылашан, саламлашан һәр кәсин үзүндә билаихтијар хош бир ифадә, бир тәбәссүм пејда олурду. О, јаранышындан һәртәрәфли истедада малик бир артист иди. Ушаг вахтымда бир дәфә мән ону Сүлејман Санинин «Лачын јувасы» пјесинин тамашасында Әмирасланбәј ролунда көрмүшдүм. О гәдәр чанлы, о гәдәр тәбии ојнајырды ки, образ бүтүн фачиәсилә бирликдә инди дә көзүмүн габағындадыр.

Бизим балача шәһәримиздә һамы ону севирди. Һамы она һөрмәт едирди. О ингилабдан әввәл дә, сонра да һеч кәслә иши олмајан, һәгиги мә'нада «јахшы адам» кими танынан бир инсан иди. Онун шәһәримиздә дүзәлтдији вә өзүнүн режиссорлуг етдији о драм дәрнәјиндә истедадлы кәнчләр дә вар иди. Шамхал бәј онларын көмәји илә «Мәшәди Ибад», «Аршын мал алан», «Зорән тәбиб», «Мүфәттиш», «Дағылан тифаг» кими тамашалар һазырлајырды вә бу тамашалар һәр дәфә шәһәр әһлинин чанидилдән шадлығына сәбәб олурду.

Лакин она да Совет һөкумәти дејәрдиләр! Ола билмәзди ки, онун гурулушунда бир севинч, бир халг шадлығы ахыра гәдәр давам еләсин. Шамхал бәјин гардашы Сурхај бәј Вәзирову мәһз бәј олдуғу үчүн ијирминчи илләрин о дәһшәтли совет террору дөврүндә күнүн күнортачағы ики НКВД ишчиси евдән күчәјә чағырыб, орадача күлләләјиб кетмишди. Өмрүндә бир сәрчәјә дә күллә атмајан заваллы артисти исә кечәнин бир чағы апарыб Сибирин бузлу чәһәннәминдә елә итирдиләр ки, «көрдүм» дејән олмады.

Мән Шамхал бәјин оғлу Әсәдлә мәктәбдә бир синифдә охујурдум (Әсәд бәј сонралар Бакынын лајагәтли һәкимләриндән бири олмушду). Биз тез-тез онларын шәһәрин кәнарындакы үчмәртәбәли евләринин бағына кедәрдик. Һәр дәфә дә мән Шамхал бәјин анасы Шәкәр ханымы бағда, ағачлар арасында һәрләнән көрәрдим. Оғланлары кими учабојлу, јашына бахмајараг, чох јарашыглы бир гадын иди. О әввәлләр мәни көрәндә һәмишә анамын, гоча нәнәмин кефләрини сорушарды. Лакин инди санки бизи һеч көрмүрдү. Бу сүкут ичиндә олан ағачларын арасында елә кәзирди ки, елә бил фикри, хәјалы, јаддашы ондан тамам узаглашмышды. Бә'зән додаглары сәссизчә тәрпәнирди. Көрүнүр, нә исә дејирди. Анчаг лал бир сүкутла ишыгланмыш үзүндә һеч бир ифадә — нә инчиклик, нә кәдәр, нә һүзн сезилмирди. Ананын о шәкли һәр дәфә көзүмүн габағына кәләндә ани бир ваһимә илә өз-өзүмә дејирәм: «Илаһи, инсанын нә дәһшәтли изтираблары олур!?». Вә бу заман каһ белиндә күмүш гәбзәли хәнчәр, әјниндә күмүш вәзнәли чуха, ајагларында парлаг узунбоғаз чәкмә, чаван, көзәл Сурхај бәј, каһ да заваллы артист хәјалымда сүр'әтлә бир-бирини әвәз едир....

Совет һөкумәти дәрд ичиндә, әлачсыз долашдығы о бағы да, әринин тикдирдији о еви дә Шәкәр ханыма чох көрдү. Вәзировлар аиләсини (вахтилә бизим кими) чөлә төкәрәк үчмәртәбә евләрини колхоз сәдрләри үчүн тәблиғат мәктәби еләјиб дәлисов гырмызы бир коммунисти дә директор гојдулар.

ШАМХАЛ бәјин тутулуб итирилмәсилә онун дүзәлтдији драм дәрнәји дә дағылды. Лакин Гарабағ чамааты мусигисиз, зарафатсыз, гаравәллисиз, тојсуз-дүјүнсүз јашаја билмәз. Нечә илләр иди ки, театр сәнәти дә онун һәјатына дахил олмушду.

Өлкәдә совет террорунун һөкм сүрмәсинә, күнаһсыз адамларын сорғусуз-суалсыз орда-бурда тутулуб күлләләнмәјинә бахмајараг, јерли чаванлар јығылыб шәһәрдәки јеканә клубда хырда мәзһәкәләр, бирпәрдәли тамашалар тәшкил едирдиләр вә бунлара Бакыдакы театр техникумуну битириб кәлмиш Чәмил Вәзиров адлы оғлан башчылыг едирди.

Чәмил Вәзиров Шамхал Вәзировун кичик гардашы иди. Чох јарашыглы, еластик бәдәнли, тәбии јумор габилијјәтинә малик бир оғлан иди. Көзәл сәси вар иди. Сонра онун тәшкил етдији драм дәрнәјиндә Мүршүд Һашимли, Тәһмәз, Савалан, Гәмзә, Мәләксима кими кәнч истедадлы артистләр өз көзәл ојунлары илә танынмаға башладылар. Вә аз заман ичиндә клуб шәһәр әһалисинин јеканә севинч јери олду. Кәнч артистләрин һәрәсинин парлаг бир јарадычылыг хүсусијјәти мејдана чыхырды; пахлава-пешмәт сатан Меһди кишинин оғлу Мүршүд Һашимли шәһәрин мәшһур тракики олуб Оттај Елоғлу, Ајдын, Әмираслан бәј ролларыны хүсуси мәһарәтлә ојнајырды. Евләрдә күнәмузд иш көрән, хејирдә-шәрдә фәал иштирак едән Хәјранса халанын оғлу Тәһмәз, мәсәлән, «Һачыгара»да Кәрәмәли, «Мәшәди Ибад»да һамбал ролларыны ојнамагла шөһрәт газанмышды. Ашбаз Мәммәдәли әминин оғлу Сәфәр комик ролларда сәһнәјә чыханда тамашачылар күлмәкдән гәшш едирдиләр.

Труппанын режиссору олан Чәмил Вәзиров өзү Мәчнун, Кәрәм, Ашыг Гәриб кими ролларды мәһарәтлә ојнајырды. Јаныглы, ширин сәсилә үрәкләри риггәтә кәтирирди Тәрәкәмә, гәссаб Ханлар әминин оғлу Савалан тәмкинли образлар јарадырды. Шәһәр әһли клубун тамашаларыны һәмишә бөјүк марагла көзләјирди. Залда бош јер олмурду. Кишиләр, гадынлар тәзә либасларыны кејиб кәлирдиләр. Тамаша залына баһалы әтирләрин гохусу долурду. Бу кәнч театр дәстәси кәндләрдә, һәтта гоншу рајонларда да кедиб тамашалар верирди. Тәбии мәсәләдир ки, театр бинасында онларын нә палтар-филан сәхи, нә дә дәрзиләри-зады варды. Тамаша үчүн палтар тикдирмәјә дә мадди имканлары јох иди.

Артистләр сәһнә үчүн лазым олан палтарлары, мәсәлән, кечмиш ханымбәј палтарларыны чох заман кечмиш адамлардан мүвәггәти алыб сонра гајтарырдылар. Шәһәр әһли сәһнәјә лазым олан палтарларыны мәмнунијјәтлә верирдиләр. Бу кәнч инчәсәнәт дәстәсијлә шәһәр әһли арасында сәмими бир үнсијјәт јаранмышды, елә бил ки, халг он биринчи ордунун кәтирдији бөјүк гәддарлығы, террор дәһшәтин бу кичик артистләр дәстәсинин меһрибанлығы илә, јаратдыглары тамашаларын садә дили илә тәсәлли тапыб унудурду. Һамы јени тамашаларын афишаларыны бөјүк һәвәслә охујурду, изләјирди. Рәнкли гәләмләрлә чәкилмиш афишаларын башында һәмишә јазыларды: «Һәјат мүвәггәти, инчәсәнәт даимидир».

Бир күн дә «Әсли вә Кәрәм» тамашасы үчүн афишада охудуг: «Кәрәм ролунда ојнајачаг Ирандан кәлмиш Ағабала Абдуллајев». Һамы елә билирди ки, јәгин бу Иран артистидир. Анчаг атам күлүмсәјәрәк анама деди ки, бу бизим гују газан һәмин чаван оғландыр.

Бу әһвалат мәнә гәрибә тә'сир еләмишди. Ахы ушаглыгда мән бир нөв әлламә идим. Һеч кәсин ағлына кәлмәјән гәрибә шејләр мәним ағлыма кәлирди. Мәсәлән, мәнә елә кәлирди ки, бизим, јә'ни Фүзули рајонунун Сарачыг адлы кәндиндә јашамыш Әфәнди ушағынын Әрзурумун Карс маһалындан кәлмиш улу бабамыз Әһмәд хочаны, һәтта үзүндәки гылынч јарасыны да көрмүшәм: Вә ја анамын бабасы, јә'ни истәкли Бајрам бабамын атасы, тәрәкәмә Мәшәди Күлмәммәдин чаван вахты Иран гачаглары илә вурушдуғу заман гачаг башчысынын корда илә (гылынчла) вуруб сағ әлини бир анда биләјиндән үздүјүнү, анасы, мәшһур ел анасы Сәкинә гочамызын онун әли үзүлмүш биләјини нечә дағ јаға салмагла ганыны кәсдијини көрмүшәм. Јәгин белә ағыласығмаз шејләри (һәтта тә'кидлә) данышдығым үчүн, чох чидди бир адам олан рәһмәтлик атам бә'зән мәнә бир чүр бахырды...

...Сәккиз-доггуз јашларында олдуғум заман биз Јағлывәнд тәрәкәмәләри илә јазда Кирс јајлағына кедирдик. Кечә Зијарәт дејилән дағын әтәкләриндә дүшүб динчәлирдик. Анам атама деди:

—Бурачан кәлмишик, сәһәр чыхаг Зијаратын башындакы Пирә дә дәјәк.

Мән дә һөвлнак дедим:

—Кедәк, кедәк Пирә! Ора јаман көзәлди.

Атам сорушду:

—Нә билирсән көзәл јерди?

Мән дедим:

—Нијә билмирәм. Бураларда олмушуг да. Мән бу дәвәјә охшајан гајалара миниб ојнајырдым дә!..

Атам деди:

—Биз бурда оланда сән анајын гарнында идин. Орда да пәнчәрә-зад јох иди ки, сән буралары көрәсән.

Атамын сөзләри мәни хејли пәрт еләди. Мән анд ичиб тә'кид етмәк истәјирдим ки, бу јерләри көрмүшәм, достум Јәгубла бу дәвәјә охшајан гајалара миниб ојнамышыг...

Инди атамдан кәнкан оғланын бизим бөјүк (о заман мәним үчүн чох бөјүк иди!), ишыглы клубумузда көзәл Әслинин севкилиси Кәрәм олачағыны ешидәндә севинчлә дедим:

—Аллаһ Јусифи гујудан чыхарды!

Атам тәәччүблә мәнә бахараг:

—Нә Јусиф? — деди вә бу јенә нә данышыр?

Атамын мәним сөзләримә һәмишә бир чүр шүбһә илә бахмасы бу дәфә мәнә бәрк тохунду. Вә мән үсјанла дедим:

—Һәзрәт Јусиф һамыдан көзәл олдуғу үчүн, гардашлары ону пахыллыгла алдадыб салмышдылар гујуја. Аллаһ да ону гујудан чыхарды.

Атам сорушду:

—Бунлары һардан билирсән?

Мән дедим:

—Анам «Јусиф вә Зүлејха» нағылыны мәнә данышыб. О оғлан да Јусиф пејғәмбәрә охшајыр.

Атам бу дәфә мүлајим ифадә илә деди:

—Бу оғланы ки, һеч кәс гујуја салмајыб? Гују газыр, пул газаныр.

Мән дедим.

—Пул газанмаг үчүн һејлә әзаб чәкир. Бирдән о гују башына уча биләр. Һејиф дејил, о чүр көзәл охујур, амма гырх аршын гујунун дибиндә ишләјир?!

Сонра мән өз отағыма кечәндә ешитдим ки, атам анама дејир:

—Бу ушаг ејзән јашындан бөјүк данышыр...

Анам деди:

—Нә олар... данышсын...

Атам:

—Ушаг ушаг олмалыдыр! — деди.

Орасы да чох гәрибәдир ки, мән өзүм дә өзүмү ушаг кими һисс етмирдим. Бә'зән мәнә гәрибә бир һисс һаким олурду. Мәнә елә кәлирди ки, чох-чох узаг заманлардан јашајыб кәлирәм. Чырчырамалар мин ил бундан габаг да, гызмар күнәш алтында елә беләчә охујурдулар...

Инди Аллаһын гырх аршын гујунун дибиндән ишыглы дүнјаја чыхарыб кәтирдији кәнкан оғлунун талеји мәнә фөвгәл'адә бир һадисә кими — Һәзрәт Јусифин гујудан чыхарылмасы кими мүгәддәс көрүнүрдү.

ДЕЈИРЛӘР, һәгиги истедад Аллаһ веркисидир. Вә инди мән о кәнкан оғланын гујудан чыхыб адамларын көзү габағында әсрләр јола салмыш Кәрәм ролуну нечә ојнадығыны, муғамлары нечә охудуғуну тәкрар-тәкрар хатырладыгча, тәкрар-тәкрар инанырам ки, бәли, истедад Аллаһ веркисидир! Лакин ону инсана верән бөјүк јарадан нә үчүн бә'зән о инсанын өзүнү унудур? Нә үчүн инсана бәхш етдији бөјүк истедады мејдана чыхармағы јалныз онун өз өһдәсинә бурахыр? Нә үчүн онун талејинин инсафсыз дөнүклүјүнә имкан верир?

Чәнуби Азәрбајчанын узаг бир кәндиндән кәлмиш кимсәсиз, пулсуз чаван бир оғлан Сталин чәһәннәминин дәһшәтләри ичиндә өз истедадына нечә јол ача биләрди?! Нечә олду Ағабалаја — о кимсәсиз оғлана бәхш олунан бөјүк истедад? Она верилән һәзрәт Јусиф јарашығы нә үчүн иди? Ахы јәгиндир ки, Аллаһ о дилсиз-ағызсыз оғланы јалныз гырх аршынлыг гујуда һәјатын амансызлыглары илә вурушмаг үчүн јаратмамышды...

Ағабаланын Кәрәм ролуну ојнадығы о кечә ағзына гәдәр долу олан залда дәрин бир сүкут варды. Елә бил ки, Кәрәмин дәрди һамынын хәјалыны өзү илә һаралара исә узаглара апармышды. Әлбәттә, әслиндә Кәрәмин дәрди елә фөвгәл'адә бир һадисә дејилди, Хан Кәрәм Гара кешишин гызы Әслијә ашиг олмуш, өз дининә садиг Гара кешиш дә гызыны мүсәлмана вермәк истәмәјәрәк көчүб гачмышды. Кәрәм дә бу һичранын дәрди илә, атәши илә јанырды... Лакин о һичран вә ону о гәдәр дәрин, о гәдәр нискилли ифадә едән о сәс, о заман санки көјләрин сонсузлуғундан ениб кәлән о һәзрәт Давуд авазы бүтүн үрәкләрин дәрдини, нискилини бу чәтин, бу анлашылмаз дүнјанын дәрди илә бирләшдирмишди. Санки гырх аршынлыг гујунун дибиндән чыхмыш Ағабаланын охудуғу муғамлар инсан руһунун әбәди тәсәллиси иди. Бәлкә бу тәсәлли өзү дә Ағабаланын истедады кими, о заман инсанлара көндәрилмиш бир һәдијјә иди.

Инди, о кечәдән кечән чох узун-узун илләрдән сонра о рәһмәтликләр һаггында дүшүнәркән фикирләширәм ки, инсан гәлбинин дәринликләриндә нә гәдәр кизли һиссләр, нә гәдәр дејилмәмиш гәмли әһвалатлар олармыш... Әлбәттә, бу барәдә сорушсајдылар, јә'ни ки, Ағабала өзү һеч нә дејә билмәзди. Чүнки өзү дә билмирди... Бир дә ки, ахы, биз инсанлардан ким ону идарә едән, она гәмли муғамлар охудан дујғуларын дилини, маһијјәтини дәрк едиб?

ИЛК дәфә сәһнәјә чыхан Ағабаланын Кәрәм ролунда ојуну илә санки бүтүн театр коллективинә бир чанланма кәлмишди. Инди театрын мәшһур тракики Мүршүд Һашимли гара ләббадәли, узун ағ сачлы, ағ саггаллы Гара кешиш иди. Түрк пашасы ролуну ифа едән Савалан гызыны Кәрәмә вермәји елә гәзәблә Гара кешишә әмр едирди ки, вә Мүршүд елә курултулу сәслә чаваб верирди ки, дејәрдин, бу елә һәјатын өзүдүр...

Әсли ролуну Саваланын арвады, бојлу-бухунлу, јарашыглы бир кәлин олан Гәмзә ханым ифа едирди.

Мән сонралар «Әсли вә Кәрәм»и чох мәшһур, маһир охујанларымызын ифасында көрдүм. Лакин һеч бириндә Кәрәм сурәти мәнә о кәнч кәнканын ојнадығы Кәрәм гәдәр тә'сир етмирди. Буну мәним о заман ушаг олмағымла изаһ етмирәм. Чүнки о гәдәр дә садәлөвһ ушаг дејилдим. Инди о барәдә дүшүнәркән хатырлајырам ки, онун ојунунда фөвгәл'адә дәрәчәдә тәбии јанғы вар иди. Онун охудуғу муғамда инсан дәрдинин, накам инсан изтирабынын сону, нәһајәти јох иди. Заман-мәканы јох иди...

Кәнч Ағабала сонра Мәчнун ролуну о гәдәр тәбии, о гәдәр јандыран сыназырды ки... Бу јанғы, бу сону көрүнмәјән инсан изтирабы, бу сәсөз, инсан дәрди сонралар о мәшһур бир ханәндә олдуғу заман, тојларда охудуғу муғамларда да үрәкләри јандырырды.

О балача театр јалныз Фүзули шәһәринин дејил, бүтүн Араз боју Гарабағын севинчи олмушду. Онун рәһбәри Чәмил Вәзировун да, дедијим кими, көзәл сәси вар иди. Лакин Ағабаланын даһа күчлү сәси олдуғу үчүн, мејданы она вермишди. Үмумијјәтлә, труппанын бүтүн үзвләри һәр бири мүәјјән истедада малик, театр сәнәтинин севән сәмими кәнчләр иди. Мүһарибә вахтында да кечә-күндүз кәндләрдә тамашалар верирдиләр, Халга һеч олмаса, өз сәнәтләри илә тәскинлик вермәләрилә фәхр едирдиләр.

Лакин ким дејә биләр ки, совет һөкумәти, о гурулуш инсанларын һансы хејир ишинә рәвнәг вериб, көмәк еләјиб?! Мүһарибә заманы Фүзули рајонуна бир рајком катиби гојмушдулар, бүтүн рајком катибләри кими, о да шуаларла, јаланчы, сахта фәалијјәтинә көрә ирәли чәкилмиш тәнфә табарчәни коммунистләрдән иди. Бир күн нәјә көрә исә кәнч артистләрә ачығы тутуб, һәрби комиссара тапшырыб ки, мүһарибә вахты нә театрбазлыгдыр? «Бунлары бас фронта!». Комиссар да артистләрин һамысыны басыр фронта!

Беләликлә, һөрмәтли коммунист катиб, халгын јеканә севинч очағыны сөндүрдү. Чәмил Вәзиров, Савалан Зүлфүгаров, Тәһмәз мүһарибәдән гајытмадылар. Ағабала сәһнәдән, театрдан узаглашды. Әкәр сәһнә фәалијјәтини давам етсәјди, онун бөјүк опера артисти олачағына шүбһә јох иди.

Сонра мән Бакыја кәлдим. Ағабаланы узун мүддәт көрмәдим. Анчаг һаггында ешидирдим ки, һәрдән кәнд тојларына кедир. Кејфи о гәдәр дә јахшы дејил.

Нечә ил бундан габаг бизи Фүзулинин Курд Маһмудлу обасына — јахын гоһумумуз Шафанын тојуна дә'вәт етмишдиләр (Шафа Әлијев инди Бакынын танынмыш чәррафларындандыр). Биз дә јығылыб кетмишдик. Оғланын атасы, мәним анамын әмиси оғлу Ханоғлан мүәллимин бағчасында бөјүк мағар гурулмушду. Оба адәтинә көрә тојун мусиги дәстәси һөрмәтли гонагларын габағына чыхыб онлары мусиги илә гаршылајыр. Бизи дә елә гаршыладылар. Мән чалғычылар ичиндә әлиндә гавал Ағабаланы көрдүкдә үрәјимә ани бир кәдәр чөкдү. О чаван кәнкан оғланын, Аллаһын гырх аршынлыг гујудан чыхарыб инсан арасына бурахдығы, инсан дәрдинин нәһајәтсизлијини һекајә едән муғамлары илә хәјаллары чәкиб әбәдијјәтә апаран һәзрәт Јусифин јарашығындан чох аз шеј галмышды... Үзүнүн ифадәси дә, Кәрәм, Мәчнун ојнадығы заманларда олдуғу кими дејилди. Чөрәк пулу газанан ади бир чәфакеш адам ифадәси иди. Лакин кечә «Секаһ» охудуғу заман о узаг, мүкәддәр, мүтәәссир ифадә јенидән чөһрәсиндә, көзләриндә зүһур олмушду. Әлбәттә, сорушсајдын ки, о нәдән кәдәрләнир? Нәјә тәәссүф едир? Ағабала јәгин чаваб верә билмәзди. Чүнки бу онун өз талеји иди. Инсан өз талејиндән нә вахт баш ачыб ки?!

О кечә биз Ағабала илә хејли сөһбәт еләдик. Кечән күнләри, Ағабаланын Кәрәм, Мәчнун, Ашыг Гәриб ојнадығы вахтлары хатырладыг...

—Опера тамашаларына чох һәвәсим варды... Һејф ки, баш тутмады...

—Ағабала бир аз сусуб сонра кәдәрлә әлавә етди: — О заман о рајком катиби артистләри мүһарибәјә басдырыб, о театры дағытмасајды, иш башга чүр оларды. Чәмил... Тәһмәз... Савалан... Нечә башга оғлан, јәгин ки, јадындадыр, галсајдылар, инди мәшһур артистләр иди... Театр да дағылмазды...

Мән сорушдум:

—Нә әчәб, сонра сән Бакыја кедиб опера сәнәтинин далына дүшмәдин?

—Имканым олмады, — деди... — Пул лазым иди... Ев лазым иди... Бакыда да һеч бир јахын адамымыз јох иди... Атам да гочалмышды. Аилә мәним үстүмдә иди.

О данышдыгча мән фикирләширдим ки, илаһи, пис адамларла, о рајком катиби кими «һүгуглу» чаниләрлә долу бу һәјат бөјүк истедадлары, бөјүк хәјаллары нечә адиләшдирир, нечә мәһдудлашдырыр?..

—Бу јахынларда мәним достум, көзәл шаиримиз Гасым Гасымзадәнин сөзләринә јазылмыш «Олмаз... олмаз» адлы бир маһны ешитдим, сонра билдим ки, мүәллифи сәнин оғлун Зәһрабдыр. Чох истедадлыдыр.

—Пәсдән охујур дә...

Мән онун сәсиндә нә исә кизли бир үмид, бир севинч дујдум. Анчаг талејин амансызлығына бах ки, Ағабаланын вәфатындан сонра, истедадлы бәстәкар вә мүғәнни оғлу Зәһраб да гәфләтән рәһмәтә кетди.

Мән Ағабаланы Шафанын тојунда көрәндә сәһһәтиндән шикајәт едирди. Дедим ки, нә үчүн санаторијалардан биринә кедиб мүаличә олунмурсан?

—Аиләни гојуб кетмәк олмур... Чөрәк пулу газанмаг лазымдыр.

Мән Ағабаланы баша дүшүрәм. Ахы пулсуз, адамсыз, рајон Орфеји мәһз о заманкы лә'нәтә кәлмиш совет гурулушунда гырх метрлик гујунун дибиндән нечә чыха биләрди?! Ахы о гурулуш өзү јалныз Орфеј үчүн дејил, бүтүн инсанлар үчүн дәһшәтли [illegible] дејилдими?!

Мән вахтилә өз истедадлы комизми илә халгы шәнләндирән балачабојлу артист Сәфәри сорушдум:

—Әһ!.. — дејә, Ағабала кәдәрлә чаваб верди. — Сәфәрин о көрдүјүн кејфиндән әсәр-әламәт галмајыб. Јазығын [illegible] көзәли бир гызы гәфил хәстәләнди. Рајон һәкимләри баш тапа билмәди. Дедиләр, кәрәк Бакыја апарсынлар. Онун үчүн јазыг Сәфәрин пулу нә кәзирди? Гыз рәһмәтә кетди... Јазыг Сәфәрә о гәдәр тә'сир еләјиб ки, көрсән, танымазсан...

О тојдан бир нечә ил сонра Ағабаланын Фүзулидә вәфат етдијини ешитдим. Аллаһын гүдрәтли истедад вердији о бөјүк мүғәннидән вала, лентә јазылмыш муғамлар јадикар галды...

Сонралар мән јалныз Мүршүд Һашимлини — Фүзули театрынын мәшһур тракикини тез-тез көрүрдүм. Бакыја јолу дүшәндә һәмишә бизә кәләрди. Рәһмәтлик анам да она чох һөрмәт едәрди. Чијнинә төкүлән сачлары ағармыш, һәмишә тәравәтли үзү гырышы-гырышы олмушду, амма даһили чаванлығыны итирмәмишди.

Бир дәфә сорушдум ки, аз тәгаүдлә нечә долана билирсән? Әлли илдән артыг сәһнәдә севдијин тамашачыларына хидмәт етмиш о әмәкдар совет артисти чаваб верди ки, јарым кило гојун әти алырам. Арвад ики күн биширир, бизә көрүр...

Јазыг әмәкдар артист бу сөзләри елә бир ифадә илә дејирди ки, елә бил она да шүкүр едирди...

15 декабр, 1991.

КҮНҮМҮЗ—КҮЗӘРАНЫМЫЗ

Фотолар С. Расиминдир.

Ҝиҹмәтләр баһалашды, амма пишта хталар, мағазалар әввәлки кими бош дур.